

VROEGER WAREN WE ONSTERFELIJK

Bert Keizer

VROEGER
WAREN WE
ONSTERFELIJK

De troost van filosofie, literatuur
en geneeskunde

LEMNISCAAT

Copyright © Bert Keizer, 2016

Vormgeving omslag en binnenwerk: Marc Suvaal

Copyright © foto auteur: Maartje Geels

Nederlandse rechten: Lemniscaat b.v., Rotterdam, 2016

ISBN 978 90 477 0800 1

NUR 320/730

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk- en bindwerk: Wilco, Amersfoort

Dit boek is gedrukt op milieuvriendelijk, chloorvrij gebleekt en verouderingsbestendig papier en geproduceerd in de Benelux, waardoor onnodig en milieuverontreinigend transport is vermeden.

Lemniscaat is een uitgeverij van kwaliteitsboeken op het gebied van filosofie, mens en maatschappij, psychologie, opvoeding en literaire non-fictie. U kunt zich kosteloos aanmelden voor onze digitale nieuwsbrief – met speciale aanbiedingen – via www.lemniscaat.nl.

De uitgever heeft rechthebbenden voor zover bekend verzocht om toestemming voor publicatie. Wie desondanks meent rechten te kunnen doen gelden betreffende beelden in dit boek, wordt verzocht contact op te nemen met de uitgever.

Ik ben blij dat er Onsterfelijkheid is – maar had het liever
zelf uitgeprobeerd – alvorens mijn vader eraan toe te
vertrouwen.

– Emily Dickinson

The old questions, the old answers,
there's nothing like them!

– Samuel Beckett

Inhoud

11 Voorwoord

KIND VAN DE JAREN ZESTIG

15 Helden

27 Vroeger waren we onsterfelijk

31 Sixties in Amersfoort

39 Glaslaboratorium in Eindhoven

45 Afwassen in Devon

59 Gered door Russell

64 Medicijnen studeren in Amsterdam

GODSDIENST

77 *Nachruf* van de jaren zestig

80 Schuld

83 Aantrekkelijke onzin

86 Canonieke stijl

89 Seksloze paters?

92 Misbruik

95 Fietsen in de kerk

99 Heimwee

102 Bodar versus Oosterhuis

105 Mistmachine

108 Jan van Kilsdonk

111 Koperkleurige ronde schijf

114 Geestloze breimachine

117 Afrekening in het theologisch circuit

FILOSOFIE

- 121 Geachte heer Wittgenstein,
- 123 Geest en lichaam (1)
- 126 Geest en lichaam (2)
- 129 Geest en lichaam (3)
- 132 Geest en lichaam (4)
- 135 Geest en lichaam (5)
- 137 De sublieme weigering om te springen
- 144 Het leven van Wittgenstein
- 150 Het leven van Russell
- 153 Roddel en metafysica
- 156 Ruziën over filosofie
- 159 Submicroscopische invloed
- 162 Wel licht, geen warmte
- 165 Het gras van de burens
- 168 Voet verstuikt, weg filosofie
- 171 Ouwemannentranen

MENS EN DIER

- 177 Gelukszoekers
- 179 Hondenleven
- 181 Ritueel slachten
- 184 Insectenpijn
- 187 Vlinders
- 190 Blikken
- 193 Dierlijke onwetendheid
- 196 Neanderthalers
- 199 Meer aap
- 202 Darwinitis

ELLE ENDE EN KUNST

- 207 Literaire filosofie
- 209 Bijna grappig, maar niet echt
- 216 Het leven van Beckett
- 221 Zelfmoord geen optie
- 224 Ellende en kunst
- 227 Fijne oom
- 230 Het leven van Reve
- 235 Reve tachtig
- 238 De begrafenis van Reve
- 241 Publiek sterven

GENEESKUNDE

- 249 Doodsangst
- 252 Geloof, hoop en moleculen
- 263 Arts en sport
- 266 Pech
- 269 De medicalisering van het leven
- 272 Nieuwe inzichten rond Alzheimer?
- 274 Vrijmetselend rond de dood
- 277 Komen en gaan van de ziel
- 280 *Exploded view*
- 283 Onsterfelijk
- 285 Liegen
- 288 Dagje verpleeghuis
- 293 Pensioen

- 296 Verantwoording

Voorwoord

In het katholieke wereldbeeld van mijn jeugd waren we onsterfelijk. Dat wil zeggen: er was leven na de dood. We waren zeer beslist geen Ietsers die eventuele toestanden aan gene zijde van het graf zoveel mogelijk verhullen in een alles omzwachtelend Iets, waarbinnen zich, als ze de moeite zouden nemen om het verband los te maken, natuurlijk helemaal niets bevindt. Nee, wij hadden een degelijke voorstelling van de Eeuwigheid. Wij wisten waar we vandaan kwamen en waar we uiteindelijk naartoe zouden gaan. Als misdienaartje liep ik zeer tevreden rond in dit overzichtelijke kerststalletje.

Dat hebben we nu allemaal het raam uit gewerkt en zodra we de oorsprong van het leven biochemisch op een rijtje hebben, zijn we bijna uit de brand waar het de grote vragen betreft. Hoewel, als we weten hoe het leven is ontstaan, dan blijven we nog altijd zitten met de vraag hoe daar een type uit heeft kunnen voortkomen dat zich afvraagt waarom hij zich van alles afvraagt.

Dat er bacteriën, geraniums en paarden ontstonden uit de aardbodem is misschien nog wel te volgen, maar dat er een dier uit is voortgekomen dat zich op een unieke manier op zijn kop zit te krabben, daar komen we niet goed uit. Het is weliswaar zo dat een mensenleven in veel opzichten op een dierenleven lijkt: je wordt geboren, je hebt het eigenlijk niet zo naar je zin en dan ga je dood. Maar ergens in onze wordingsgeschiedenis hebben we iets extra's opgelopen waardoor we kunnen denken, huilen en lachen.

Als er iets is dat ik probeer overeind te houden in deze verhalen en beschouwingen, dan is het de troost van filosofie, literatuur en geneeskunde – stuk voor stuk regionen waar uitzonderlijk goed gedacht, gehuild en gelachen kan worden.

Bert Keizer

KIND VAN DE JAREN ZESTIG

Helden

Hoe ouder je wordt, hoe minder helden er overblijven. Da's maar goed ook, want helden zijn mensen die je in de geest voor je neerzet om je een aantal vaardigheden eigen te maken. Wie op zijn zestigste nog evenveel helden heeft als op zijn zesde, die is weinig opgeschoten in het proces van zelfoprichting. En wie op zijn zestigste geen enkele held meer over heeft, die is helemaal klaar met zelfbouw en kan geestelijk plaatsnemen op zijn veranda om moe maar voldaan over de landerijen van een welbesteed leven uit te kijken.

Zo bezien is een galerij van helden een opsomming van persoonlijke tekorten. Als ik echt goed kon schaatsen, zou ik de vriendelijke stoerheid van de slag van Fred Anton Maier niet zo hoeven koesteren. Wat schaatste die man mooi. Dat waren eigenschappen die ik als jongetje het meest bewonderde: mooi, stoer en toch sympathiek. Dat gold voor mannen én vrouwen. Ik wil het nu eigenlijk niet over vrouwen hebben, want als we daarover gaan beginnen, dan kunnen al die voorbeeldige mannen me gestolen worden. Daarom stel ik voor om heldenverering te definiëren als een vorm van aanbidding die niet stiekem hoopt op een dramatische verkorting van de afstand tot de aanbedene. U moet mij geloven als ik zeg dat enigerlei veronderstelling over de inhoud van Fred Anton Maiers schaatsbroek mij geheel onverschillig was.

Omdat dergelijke anatomische vermoedens, gekoppeld aan het mogelijk slechten van de afstand, wel een rol spelen, of misschien de enige rol, bij mijn vrouwelijke helden, stel ik voor de dames buiten dit bestek te plaatsen. Dat neemt niet weg dat er een diffuse erotiek valt te ontwaren in mijn bewondering voor

vriendelijke stoere mannen, ongeacht of er anatomie bij kwam kijken of niet.

Old Shatterhand

Eerst enkele helden uit mijn zogeheten latente tijd. Niet Dik Trom, want zo wilde ik niet zijn. Ik denk eerder aan Arendsoog en Witte Veder en aan dat andere, openlijker fascistische duo: Old Shatterhand en Winnetou. De sfeer bij Arendsoog en Witte Veder was die van een jongensboek. Maar wat Karl May beschreef was een wereld van volwassenen waar ik dolgraag naartoe wilde. Deze mannen brachten maanden door op zoek naar voetsporen van een veedief of een moordenaar. Uit niets bleek dat ze een fase van huiswerk, boodschappen doen, beroepskeuzetwijfels en vooral ook ouders hadden moeten doorstaan voordat ze lekker konden gaan paardrijden op die eindeloze prairie.

Ook in het echte leven kwam ik stoere goedheid tegen, eerst in de figuur van kapelaan H., een sympathieke parochiegeestelijke die op een gegeven moment tevens aalmoezenier werd in het leger. Ik was gek op uniformen – die rode streep op de marineblauwe broek, de strenge kinband rond het blozende gelaat onder die hagelwitte pet – en begripen als ‘ponjaard’ en ‘adelborst’ vond ik onweerstaanbaar. Kapelaan H. kreeg bij zijn benoeming min of meer gratis een majoorsuniform aangereikt en het leuke was dat hij daar precies de lol in had die erbij hoorde. Ik voelde wel dat dit in de grond van de zaak niet helemaal klopte, want hij zou natuurlijk nooit gaan schieten, maar toch, het stond hem echt goed.

Omdat ik in die jaren geen ideeën had over het celibaat, keek ik met bewondering naar priesters met stijl, want die waren er. Als misdienaar kon je dat van nabij inschatten en die inschatting begon al in de sacristie bij het aankleden. De deken in onze parochie bijvoorbeeld was een goedaardige ouwe knorrepot die zich, geestelijk maar half aanwezig, nors liet omhangen met albe en kazuifel. Kapelaan-majoor H. was ondanks dat uniform geen

sharp dresser op het altaar, maar kapelaan W. daarentegen had een flitsende manier van zich omgorden met de singel, die een en al beheersing uitstraalde. Wat hij vastknoopte, dat bleef zitten ook. Die stijl van zich aankleden zette zich voort in de liturgie. De deken blunderde onhandig door de mis heen, zijn Latijn tot op de draad versleten en volstrekt onverstaanbaar geworden. Kapelaan-majoor H. maakte er het beste van, maar ik vond hem toch ook niet krachtig genoeg en had zo mijn twijfels als hij naast zijn eigen hostie ook nog een hele ciborie vol andere hosties moest zien te consacreran.

Kapelaan W. daarentegen danste welhaast door de mis en zou desnoods in één klap voor een heel jaar hosties kunnen aanmaken door zijn even rappe als rake stijl van celebreren.

Winnetou en Old Shatterhand

Ben Hur

Ook op de middelbare school leerde ik priesters kennen, maar ik had mijn ogen al een beetje uitgewreven en begon zicht te krijgen op hun mallotige aspecten. Pater Van de B., onze leraar Frans, was een negatieve held. Je ziet meestal parttimers op dat gebied, maar dit was echt een fulltime etter. Ik heb gelukkig nooit weer iemand ontmoet die zijn verachting voor alles en iedereen zozeer op zijn gezicht droeg. Hij heeft zich later toch nog de toog van het lijf gerukt om zich in de armen te storten van een vrouw, een onbegrijpelijke ontwikkeling die haar weinig goeds kan hebben opgeleverd.

Daar stond pater B. tegenover die een schat was. Eerlijk, geestig, scherp en zo nodig meedogenloos. Hij gaf Tekenen en Kunstgeschiedenis en maakte de kachel aan met onze maria-kaakjes-ideeën over beeldende kunst. Hij kon je om jezelf doen lachen. Hij leidde je in een vraag- en antwoordspel naar een punt waarop je je vreselijk betrapt zou moeten voelen, maar hij lachte je nooit uit, integendeel: hij feliciteerde je met de zojuist geloosde ballast. Ook hij stapte uit zijn toog, maar op ongemakkelijk hoge leeftijd, ik meen reeds voorbij de zeventig, en dat alles voor een vrouw die hem geld afhandig maakte. Gelukkig weet ik er het fijne niet van, want het is te triest voor woorden. Voor mij blijft pater B. een held, omdat hij mij iets doms afnam en daar iets geestigs voor teruggaf.

Na mijn twaalfde ontdekte ik hoe langer hoe minder helden in de persoonlijke ontmoeting. Nu braken de jaren aan van echte helden.

Ik zal u de meeste films besparen, maar er zijn er twee waar ik niet omheen kan: *Ben Hur* (1959) en *The Great Escape* (1963). *Ben Hur* zag ik toen ik een jaar of veertien was en ik had nog nooit een man gezien die zo goed, sterk, eerlijk, dapper en aantrekkelijk was als Charlton Heston. Ik stikte bijna van machtelos verdriet, toen deze bonk goedheid geheel buiten zijn schuld door die klootzak van een Messala tot galeislaaf werd

gedoemd. Het schouwspel van zijn langzame opstanding en uiteindelijke triomf blijft een van de meest bevredigende ervaringen van mijn leven. De paardenrace behoort tot de ergste dingen die ik ooit heb gezien. En dan die laatste scène waarin de stervende Messala bezocht wordt door de nobele, allesvergevende Ben Hur.

Later, veel later, las ik dat Gore Vidal de scenarist was. Hij sprak neerbuigend over Charlton Heston als 'Chuck' en beschreef de acteur als niet bepaald snugger. Vidal zou Stephen Boyd, die Messala speelde, een homoseksuele subtekst ingefluisterd hebben waarin Heston Boyd had verstoten als minnaar. Vidal hield deze regieaanwijzing weg bij Heston, vandaar dat die zijn onbegrip over Messala's venijnige wraakzucht zo oprecht speelde.

Charlton Heston had iets klassieks als hij met grote stappen in wapperende toga over straat schreed, een heilige eigenlijk. Deze associatie was onmogelijk bij Steve McQueen in *The Great*

Charlton Heston in *Ben Hur*

Escape. Lefgozertje, motorduivel, sportman en oorlogsheld. Hoewel er geen vrouwen voorkomen in *The Great Escape*, begint zich hier iets onmiskenbaar geils te roeren in mijn appreciatie van mannelijke voorgangers. Dit waren de jongens die de meiden kregen. Dat klopt allemaal redelijk met mijn fysiologie, want in 1963 was ik zestien jaar oud en had mijn libido het niet meer zo onhandig wiebelende kopje definitief opgericht.

The Beatles

Over Charlton Heston en Steve McQueen droomde ik wel, maar ik probeerde niet echt een span paarden te mennen of een motorfiets op te voeren. Met de komst van The Beatles begon het gelazer pas echt. Ik kon het niet helpen, ik vond ze alle vier fantastisch. Miljoenen leeftijdgenoten zaten met hetzelfde probleem.

Het Chinese spreekwoord dat brede rivieren zelden diep zijn, gaat niet op in het geval van The Beatles. Paul *the pretty one*, John *the sharp one*, Ringo *the funny one*, maar bovenal George *the quiet one*, ik zag alles in deze jongens wat ik zelf zo graag wilde zijn. Aantrekkelijk, sexy, grappig, uitdagend, afwijkend, en alsof dat nog niet voldoende was: ze konden ook nog iets. Hun muziek. Onder het luisteren zat ik uren te staren naar de lp-hoes van *Rubber Soul* of het binnenwerk van *Sgt. Pepper* en dan vroeg ik me heimelijk af of ik meer op George leek dan op Paul.

In 1968 verhuisde ik naar Engeland waar ik veel dichter op het vuur kwam te zitten. Naast The Beatles rukte nu ook Jimi Hendrix op. Hendrix was veel erger dan The Beatles, die wel van een geintje hielden, maar niet geneigd waren om het hele gebouw in de fik te steken. Jimi daarentegen ramde hele planeten uit koers. In zijn muziek raasde je van een bergweg af de diepte in en bij elke kromming in de weg waar een normaal mens even zou terugschakelen, gaf Jimi juist gas in de waanzinnige hoop dat het hele zootje uit de bocht zou vliegen, en het ongelooflijke van Hendrix was dat hij deze zelf opgeroepen chaos enigszins leek te beheersen.

Enigszins, want zijn kaars brandde aan drie kanten, leek het wel, en toen mijn huisbaas op een grijze septemberochtend in Nottingham met een valse grijns meldde: *'This Jimi Hendrix o' yours... e's dead!'*, had ik hem in machteloos verdriet wel in zijn gezicht kunnen slaan.

Hendrix' dood vond ik moeilijk te vergeven. Hij had zijn roekeloosheid moeten beperken tot zijn optredens en ik vond het gewoon stom om zó slordig om te springen met je lichaam. Ik vond ook dat hij ons mooi liet zitten met de hele troep, want verder leven was misschien wel laf, maar wat was er zo heldhaftig aan die rommelige rotdood van hem? Gestikt in eigen kots, na zoveel drugs dat het stikken hem niet echt meer dwars kan hebben gezeten. Niet echt gewild, wel half gezocht. En vervolgens niet duidelijk in het pand aanwezig toen de boel instortte.

Dit gedoe in eigen braaksel plaatste veel van die interplanetaire visioenen van Hendrix in een kitscherig licht. Ik was toen begonnen met filosofie en slaagde er meestal in om het intellectuele presteren van mijn pophelden met grote vergevingsgezindheid tegemoet te treden.

The Beatles

Wittgenstein

Ik vond het niet echt erg dat George en Jimi in reïncarnatie geloofden, in God, Krishna, karma, dharma, yoga, prana, Boeddha, in druk verkeer tussen de planeten en in de betere wereld die hier uit tevoorschijn ging komen. Als ik het maar niet ernstig hoefde te nemen, want het was gênant hoor. Het duurde even voordat ik er echt om kon lachen, en ik doe het nog altijd niet van harte.

De popcultuur in die jaren stelde zichzelf niet alleen tot taak om jonge mensen aan een razende avond te helpen, maar timmerde ook aan een visie op de kosmos. Alles straalde, golfde en trilde op weg naar een samenklank die allen in één, één in allen zou doen opgaan. Het was tandoeloes gemummel tegenover een Heelal dat zich in mijn beroerde ervaring nou juist in het geheel *niet* opstelde tegenover 'de Mensheid'.

Eindelijk: filosofie.

Het liefst zou ik Plato als eerste en enige held in deze regio willen koesteren, maar zijn contouren zijn te vaag en zijn bereik is daarbij te indrukwekkend. Hij zit boven de helden, net als Shakespeare, van wie we ook geen idee hebben hoe hij was na een klapband in een sneeuwstorm als de benzine op is en je mobieltje leeg.

Van Russell heb ik jaren gehouden, omdat ik door zijn *History of Western Philosophy* zeker wist dat ik filosofie wilde studeren. Ik ken nog altijd geen enkele filosoof die zo pienter is, als u mij de uitdrukking wilt vergeven. Russell heeft een uitzonderlijk scherpe en humorvolle geest en ik vond zijn autobiografie een waardige lofzang op de aard van een man die zowel in liefdeszaken als in kwesties rond de grondslagen van wiskunde altijd even scherp, warm en komisch was. Ray Monks biografie ondergroef dit beeld op bijna onweerlegbare wijze. Maar ik laat me Bertrand Russell zeker niet door een eindeloze parade van miezerige initiatieven afnemen, ook niet als het allemaal klopt.

Dan zit ik beter bij Wittgenstein. Wat ik Hendrix zo kwalijk

Wittgenstein

nam, de slordige omgang met zijn talent, daar hoef je je bij Wittgenstein geen zorgen over te maken. Niet dat hij in aanbidding voor zijn gave neerknielde, maar Wittgenstein was een van de zeer weinige denkers wiens instrumentarium tot vlak voor zijn overlijden geheel intact bleef. Kwestie van mazzel, zult u zeggen, maar dan onderschat u de moeite die ook een getalenteerd filosoof zich moet getroosten om goed werk te leveren. Dat Wittgenstein die moeite bleef nemen, ook met de dood voor ogen, vind ik zoiets ongelooflijks, daar word ik nog altijd stil van. Ik ben zelf veel grover, onbehouwen eigenlijk, als het over de dood gaat. Meer geneigd tot een houding van 'wat maakt het eigenlijk uit'.

Dit gewone doorwerken op de rand van het graf, zonder pose dus, heb ik eens gefilmd gezien door Buster Keaton. De held van het filmfragment staat trots saluerend op het dek van een boot die te water gelaten gaat worden. Zodra de touwen gekapt zijn, glijdt het scheepje schuin omlaag van de helling af en het blijft schuin omlaag koersen totdat het helemaal onder water verdwijnt. Keaton blijft rustig op zijn plek en verdwijnt, nog steeds saluerend, onder water.

Beckett

Ook het werk van Beckett is een nooit eindigend saluut, in wanhoop gebracht, omdat salueren ons nu eenmaal in het bloed zit, maar niet omdat er iets of iemand is dat zich laat begroeten door de mens. Wat ik zo bewonder in Beckett, is de eigengereidheid waarmee hij de woestijn in slentert zonder zich iets aan te trekken van de vraag of iemand hem daar zal volgen. Het interesseert hem niet of hij wel of niet gelezen gaat worden. Hoewel, als dat hem echt niet zou interesseren, dan zou hij niet schrijven, dus ook hij bestaat niet helemaal uit graniet. In zijn jonge jaren verklaarde hij niets anders te willen doen dan op zijn achterste zitten, scheten laten en aan Dante denken, een onmaatschappelijke levensvulling die mede mogelijk was door een toelage van pa. Ouderlijke bijdragen vind ik nooit een sterk punt, maar goed. Blijft het feit dat Beckett in zijn schrijverschap die half paradoxale ongenaakbaarheid op heldenniveau beoefent.

Becketts sterven verliep nogal rommelig en moeizaam. Hij was 83 en kwam heel geleidelijk tot stilstand. 'Mijn benen zijn het net zo zat om mij te dragen als ik om gedragen te worden.' Zijn laatste jaar was ronduit verdrietig.

Wittgensteins sterven was anders dan dat van Beckett. Wittgenstein was glashelder, zeker niet verdrietig, eerder welgemoed. Hij was pas 62 maar deed niet verontwaardigd over zijn dood. Hij had het pand allerminst verlaten toen de boel op instorten stond. Toen hij hoorde dat het niet lang meer zou

Beckett

duren, was zijn antwoord: 'Prima.' Waarbij ik Buster Keaton weer even saluerend onder water zie verdwijnen.

Ik bewonder dat hoor, al weet ik dat er veel meer geluk dan heldenmoed voor nodig is, zo'n sterven als dat van Wittgenstein. Maar mijn ultieme held, die oogt als George Harrison, schrijft als Beckett, speelt als Hendrix en denkt als Wittgenstein, zou ook van die laatste richel af moeten stappen met Wittgensteins blijmoedige acceptatie.